

dr. Hamza Gábor*

AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉGEK BÍRÓSÁGA ÉS JOGEGYSÉGESÍTÉS AZ EURÓPAI UNIÓBAN

1. Az Európai Közösségek Bírósága közvetlen jogelődje 1953-ban jött létre, egy évvel azt követően, hogy az Európai Szén- és Acélközösséget hatályba léptető, 50 évre kötött Párizsi Szerződés – ami 2002. július 25-én járt le¹, – létrehozta a Bíróságot. 1953-óta, azaz már négy esztendővel a Római Szerződés aláírása előtt, valójában már működik az Európai Közösségek Bíróságának elődje², az Európai Szén-és Acélközösség Bírósága szintén volt előzménye. Az Európai Szén- és Acélközösség Bírósága a Hágai Nemzetközi Bíróság statútumát és ítélkezési gyakorlatát követte. Ekkor még nem létezett a Római Szerződés, így természetesen nem nyerhetett alkalmazást e Szerződés a 220. [ex164.] 234. [ex177.] cikkelye, amelyeket a legjelentősebbnek tartunk továbbá a 249. [ex189.] cikkely. Mindhárom szabály az 1957. március 25-én aláírt, az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó Római Szerződés szövegében található.³ E normák nélkül igen kevés jogi iránymutatás állt az Európai Szén- és Acélközösség Bírósága rendelkezésére. A viszonylag szűkszavú szerződési rendelkezéseken túl a jogalkalmazás számára a legfontosabb lehetőség a jog általános elveinek (*General prin-*

ciples of law) figyelembevétele volt, tekintettel a már a két világháború közötti időszakban is működő Hágai Nemzetközi Bíróság ítélkezési gyakorlatára.

Itt utalunk arra, hogy az 1899-ben, II. Miklós orosz cárnak (1894-1917) a kezdeményezésére létrejött első hágai békekonferencián aláírt, az államok között felmerülő konfliktusok békés rendezéséről szóló egyezmény alapján jött létre az első Állandó Választottbíróság (*Permanent Court of Arbitration*).⁴ A 26 ország részvételével megtartott békekonferencián a résztvevő államok által delegált bírákból jegyzéket állítottak össze. Az ezen a jegyzéken szereplő – egy állam négy személyt jelölhetett meg – tekintélyes bírákból választhattak döntőbírákat a vitában álló országok. A bírák által hozott ítélet – ha egyáltalán sikerrel járt a bíróság felállítása – nem volt kikényszeríthető. Ennek ellenére egyes esetekben az Állandó Választottbíróság ítéletét végrehajtották. Már ekkor fölvetődött annak a kérdése, hogy a Választottbíróság milyen jogot alkalmaz.⁵

A Bíróság működése előzményeinek vizsgálata szempontjából célszerű említést tenni a Raj-

* Tanszékvezető egyetemi tanár, az MTA levelező tagja, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Római jogi tanszék. E-mail: gabor.hamza@ajk.elte.hu

1 Az Európai Szén- és Acélközösséget létrehozó Párizsi Szerződést 1951. április 18-án írták alá. Ez a szerződés 1952. július 25-én lépett hatályba.

2 A középkori, a nyugat-európai országokban működő bíróságok ítélkezési gyakorlatának sajátosságaira, és azoknak a továbbélésére, illetve a modern bírósági gyakorlatban mutatkozó hatására vonatkozóan ld. a legújabb irodalomból P. PRODI: *Una storia della giustizia. Dal pluralismo dei fori al moderno dualismo tra coscienza e diritto*. Bologna, 2000.

3 Az Európai Közösségek Bíróságának politikai legitimitációjára nézve ld. PACZOLAY P.: *Az Európai Közösségek Bíróságának politikai legitimitációja*. In: *Politikatudományi Szemle*, 1999/4. 5-21. és PACZOLAY P.: *Az alkotmányelmélet fejlődése és az európai kihívás*. Budapest, 2003. 134-153.

4 Ld. Akehurst's *Modern Introduction to International Law*. Seventh revised edition London-New York, 1997. 21sk.

5 Az orosz állam például az Állandó Választottbíróság által hozott döntés alapján fizetett kártérítést Nagy-Britanniának. E kártérítés alapjául az szolgált, hogy az orosz hadiflotta tévedésből megtámadott egy brit halászhajót.

nai Szövetségről (*Rheinbund*). Az 1806-ban létrejött Rajnai Szövetség, a Bécsi Kongresszusig létezett. A *Rheinbund* eredetileg 16 politikailag francia orientációjú államot foglalt magában. A tagállamok száma 1811-ben további hússzal növekedett. Ezáltal a Rajnai Szövetség tagjainak száma 36 lett, melyeknek többsége azonban mai mércével mérve „törpeállamnak” volt tekinthető. A Rajnai Szövetséghez Ausztrián, Poroszországon, Braunschweigen és Hessenen kívül gyakorlatilag valamennyi német állam csatlakozott. A *Rheinbund* élén az időközben Napóleon által királysággá emelt Bajorország és Württemberg állt. A Rajnai Szövetség tulajdonképpen az európai integráció napóleoni ideájának megvalósulása, bár a közös Európa tekintetében már Nagy Károlyra szoktak hivatkozni. Már a Rajnai Szövetség vonatkozásában is felvetődött egy közös bíróság létrehozásának gondolata. Ez a bíróság végül is nem jött létre. Ennek döntő oka az volt, hogy a kétszáz esztendővel ezelőtt létrehozandó bíróság tekintetében egyértelműen a francia jog, jogrendszer szupremáciája, hegemoniája érvényesült volna, ami a *Rheinbund*-ot alkotó államok számára sem volt elfogadható.

Ezeknek a tagállamoknak a többségében – a jogegységesítésre való törekvés jegyében – nemcsak a francia *Code civil*-t és a *Code de commerce*-t, hanem a másik három törvénykönyvet (*Code de procédure civile*, *Code pénal*, *Code de procédure criminelle*) is több-kevesebb változtatással hatályba léptették. Következésképpen érvényesült egyfajta egységes jogrendszer. Ezt kísérelték meg nyugat-európai relációban 1953-tól kezdődően feleleveníteni. A közös jogrendszer gondolata már jóval korábban a XVII. században felmerült. A XVII. században Grotius, a XVIII. század végén pedig Immanuel Kant vetette fel, hogy a béke kérdését valamilyen formában jogi úton is rendezni kellene. Azonban Kant – aki bár filozófusként ismert, mégis a jog világában is járatos volt, azonban Grotius a teológia mellett a jognak is kivételes reputációval rendelkező művelője volt – kifejezetten elvetette annak szükségességét, hogy a jog által (is) rendezzenek bizonyos kérdéseket. A politika, a politikum volt

az, amely ennek a kérdésnek a rendezésére Grotius nézete szerint hivatott volt, vagy hivatott lett volna. Ez azonban 1953-mal kezdődően kezdett megváltozni. Az Európai Szén- és Acélközösség elsősorban egy gazdasági (és politikai) közösség volt, a joghoz kezdetben kevesebb szál fűzte. Az 1957-es Római Szerződések (az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó Szerződés [EKSZ] és az Európai Atomközösséget létesítő Szerződés [EURATOM-szerződés]), a két új Közösség, az Európai Gazdasági Közösség (EGK) és az Európai Atomközösség (EURATOM) létrejötte tulajdonképpen gyökeres változást jelentett ebben a vonatkozásban.

2. A továbbiakban azzal a kérdéssel foglalkozunk, hogy tulajdonképpen mit is jelent, vagy jelenthet a *ius commune*, illetőleg *ius Communitatis*.⁶ A *Ius Commune Europaeum*⁷, ami ma már talán kissé elkoptatott – bár pontosan még ma sem meghatározott – kifejezés, magában foglalja a *ius publicum*-ot, a közjogot éppúgy, mint a *ius privatum*-ot, a magánjogot. Említést érdemel a *ius commune* kapcsán, hogy míg a Szent Római Birodalomban (*Sacrum Romanum Imperium*) a *ius commune* hatálya az 1495-ben elfogadott Reichkammergerichtsordnung alapján másodlagos, azaz szubszidiárius volt a jórészt már írásba foglalt germán szokásjoghoz⁸ és a feudális joghoz (ezt a kettőt tekinthetjük modern kifejezéssel „nemzeti jognak”) képest, addig a *ius Communitatis* az Európai Bíróság ítéletei által is megerősítve elsődleges a tagállami jogrendszerekhez képest.⁹ Egyre több szó esik arról, hogy az intézményi reformok keretében sor kerül esetleg egy európai uniós szinten működő alkotmánybíróság létrejöttére. Az Európai Alkotmány 2003. június 20-i tervezetének 28. cikk (1) bekezdése szerint a Bíróság az Európai Bíróságból, a Törvényszékből és szakosodott törvényszékekből áll. A javaslat szerint az Alkotmány értelmezéséért mindhárom bírósági szervezet egyaránt felelős.

Megállapíthatjuk, hogy a *ius publicum*, az Európai Unióban a közjog – különösen az európai közigazgatási jog – sokkal sokkal inkább kiépültnek tekinthető, mint a közösségi magán-

6 Az európai magánjog múltjára és jövőjére nézve ld. a legújabb irodalomból R. C. VAN CAENEGEM: *European Law in the Past and the Future. Unity and Diversity over Two Millennia*. Cambridge, 2002.

7 A *ius commune* és a közösségi jog kapcsolatára nézve ld. H. COING: *Gemeines Recht und Gemeinschaftsrecht in Europa*. In: Festschrift für W. Hallstein, Frankfurt a. M., 1966.

8 Lásd például a *Lex Salica*t vagy a *Sachsenspiegel*-t.

9 Ld. 26/62. sz. ügy (Van Gend en Loos v. Administratie der Belastingen) (1963) ECR 3. p.

jog.¹⁰ Ezt emelte ki a jogtudományi irodalomban Peter Häberle svájci professzor. Figyelmet érdemel, hogy éppen a svájciak figyelmének homlokterében áll a *ius publicum commune Europaeum* kérdése. Sajátos, hogy Peter Häberle egy olyan ország képviselője, amelyik nemcsak az Európai Unióhoz nem csatlakozott, hanem még az Európai Gazdasági Térséghez történő csatlakozást is referendum formájában, még 1992-ben elvetette. Ennek magyarázata abban keresendő, hogy a Közösségek létrehozásuk idején a francia közigazgatási jogot (*droit administratif*) vették alapul. Ez azért is volt elfogadható, mert a francia közigazgatási jog már másfél évszázaddal korábban is az európai kontinens legtöbb állama számára követendő mintát, modellt jelentett.¹¹

Mi a megoldásra váró probléma 2005-ben a *Ius Commune Europaeum*-mal és a *Ius Commune Privatum Europaeum*-mal? Hangsúlyozni szeretnénk, hogy továbbiakban inkább a magánjog területére kívánjuk a figyelmet összpontosítani. 2004. május 1-ig 15 tagállam, 16 jogrendszer (Skóciára gondolunk az Egyesült Királyságon belül) és 11 hivatalos nyelv van az Európai Unióban, amely ezt a dátumot követően újabb 10 állammal bővül.

Bulgária és Románia¹² 2007. január 1-jén várható csatlakozása az Európai unióhoz tovább növeli a hivatalos nyelvek számát.

Említést érdemel, hogy nemcsak az Egyesült Királyságon belül érvényesül több jogrendszer, hanem a kontinens egyes államaiban is, így különösen Spanyolországban. A spanyol polgári törvénykönyv ugyanis nem minden tartományban

(„autonóm közösségben” – *Comunidad Autónoma*) érvényesül a maga egészében elsődleges jogként. A *Código civil* tulajdonképpen csak szubszidiárius, hatállyal – mint *derecho supletorio* – érvényesül az ország jelentős területein, így többek között Katalóniában¹³ és Galiciában.¹⁴ Spanyolországban tehát nem valósult meg teljes mértékben a kodifikáció útján történő jogegységesítés („*Unificar codificando*,” – a neves jogtörténész Tomás y Valiente szavaival.) Az Európai Unión belül tehát vannak olyan tagállamok, amelyeknek a területén nem érvényesül egységes jogrendszer. Ez így első látásra rendkívül meglepőnek tűnik. A magánjog területén azonban igen lényeges hasonlóságok mutathatók ki az egyes tagállamok jogrendszerei között. Franciaország, Belgium, Luxemburg, Spanyolország vonatkozásában nyilvánvaló a magánjog területén a hasonlóság, Németország és Ausztria relációjában ugyancsak, az északi államok területén is hasonló a helyzet.¹⁵ Észak-Európa viszonylatában a jogharmonizáció már több, mint egy évszázada kimagasló szerephez jut. Ez veszélyt is jelenthet perspektivikusan a közösségi magánjog szempontjából. Már napjainkban is több jele mutatkozik annak, hogy Észak-Európában egy regionális jogrendszer kezd alakot öltetni.¹⁶

3. Az olasz magánjog esete sajátos, ugyanis átmenetet jelent a francia, a latin és a német jogrendszer között. Hollandia szintén speciális helyzetben van, gondoljunk az új holland polgári törvénykönyvre (*Nieuwe Burgerlijk Wetboek*).

Angliában¹⁷ a *common law*, amely csak nevét tekintve azonos a *ius commune*-vel, a római jog-

10 Egy egységes európai közjog gondolatát a Római Szent Birodalom kapcsán már többen megfogalmazták. A XVIII. században ABBÉ DE MABLY „*Droit public de l'Europe*” (1748) című munkájában kísérletet tett valamennyi európai állam közjogának „egységesítésére”. Az Európai Közösségek alkotmányjogi alapjaira nézve ld. W. HALLSTEIN: *Zu den Grundlagen und Verfassungsprinzipien der europäischen Gemeinschaften*. In: Zur Integration Europas. Festschrift für C. F. Ophüls aus Anlass seines siebzigsten Geburtstages. Karlsruhe, 1965. 1–18.

11 Francia mintájú centralizált, prefektusközpontú közigazgatást hozott létre Belgium, Olaszország, Spanyolország, Románia és más európai állam is.

12 A román magánjog fejlődésére nézve a legújabb irodalomból ld. HAMZA G.: *A román magánjog forrásai és fejlődése*. Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nom. 40 (2003) 55–74.

13 Ld. J. M. FONT RIUS: *Apuntes de Historia Del Derecho Espanol*. Barcelona, 1974. és FR. TOMÁS Y VALIENTE: *Manual de Historia del Derecho Espanol*. Madrid, 19874.

14 Galiciában a *Comunidad Autónoma gallega* parlamentje által 1987. november 10-én elfogadott Magánjogi Kompiláció egyenesen erősíti a *derecho civil* autonóm szabályozására irányuló törekvéseket. Ld. L. RODRIGUES ENNES: *Historia do Direito de Galicia*. Vigo, 2000.

15 A skandináv államok a XX. század elején egységesítették – többek között – az adásvételre vonatkozó jogszabályukat.

16 Nem az európai közösségi jog, hanem a nemzetközi gazdasági jog területén figyelhetjük meg, hogy a skandináv államok egységesen éltek a fenntartás eszközével az 1980-ban elfogadott Bécsi Vételi Egyezmény (CISG) tekintetében – a korábban kialakult harmonizált szabályozásuk miatt.

17 Az angol jogfejlődés sajátosságaira nézve ld. az újabb irodalomból B. P. LEVACK: *The Civil Lawyers in England 1603–1641. A Political Study*. Oxford, 1973.; R. H. HELMHOLZ: *The Ius Commune in England. Four Studies*. New York, 2001. és R. ZIMMERMANN: *Roman Law, Contemporary Law, European Law. The Civilian Tradition Today*. Clarendon Law Lectures. New York, 2001.

gal csak áttételesen áll kapcsolatban.¹⁸ Más kérdés természetesen, hogy történeti vonatkozásban a *common law* – ezt maguk az angol jogászok és jogtudósok is egyre erőteljesebben hangsúlyozzák – valójában római jogi alapokra épül.¹⁹ A *common law* és a kontinentális jogrendszerek közeledésének az utóbbi években jó példája az 1999. november 11-én a brit parlament által elfogadott *Contracts (Right of the Third Parties) Act*, amely elismeri a harmadik személy javára szóló szerződést, amelyet a római jog – hasonlóan az ügyleti képviselőhöz (*agency*) – csak nagyon későn, „vonakodva” ismert el.²⁰

A jogrendszerek konvergenciájának tekintetében különösen Lord Mackenzie-Stuart nevét lehet megemlíteni, aki a vegyes jogrendszerű (*mixed jurisdiction*) Skóciában végezte egyetemi tanulmányait. Ugyanakkor ő volt az Egyesült Királyság által delegált első tagja a luxembourgi Európai Közösség(ek)²¹ Bíróságának (*Court of Justice of European Communities*). 1973. január 1-jével kezdődően ugyanis, amikor az 1972-ben elfogadott, az EGK-hoz történő csatlakozást kimondó *European Communities Act* hatálybalépett, az Egyesült Királyság tagja lett az Európai Gazdasági Közösségeknek. Lord Mackenzie-Stuart hívta fel a figyelmet arra, hogy valójában túlhangsúlyozzák a kontinentális jogok és az angol *common law* közötti különbségeket, amelyek nem is annyira lényegesek. Konkrét jogesetek kapcsán hívja fel erre a figyelmet, különös tekintettel arra a hároméves periódusra, amikor

ő maga volt az elnöke a luxembourgi Európai Közösségek Bíróságának.

Említést érdemel, hogy éppen az Egyesült Királyság az a tagállama az Európai Uniónak, amelyik magára nézve komoly formában kötelezőnek, betartandónak és határidőben végrehajthatónak tekinti az egyezményeket, a rendeleteket és az irányelveket, azaz az elsődleges és másodlagos közösségi jogot. Ez a magatartás összefüggésben áll azzal az újabb tendenciával, mely szerint Anglia jogának egyre nagyobb mértékben válik részévé a nemzetközi jog.²² Az Egyesült Királyság ilyen módon „jogkövetése” mintaszerűnek tekinthető. Ez eltérést jelent néhány alapító tagállam „jogkövetésétől”.²³ Vonatkozik ez például Franciaországra, amely talán a legfontosabb kezdeményezője – gondoljunk például Robert Schumanra – volt az európai egység eszméjének.

Említést érdemel, hogy Robert Schuman Magyarországnak elkötelezett támogatója volt a két világháború közötti időszakban, sőt háromszor is járt Magyarországon. Életrajzírói – bár megemlítik ezt a tényt – annak azonban nem tulajdonítanak túlzott jelentőséget. A Schuman és Magyarország közötti kapcsolatot azért tartjuk fontosnak, mert ő már a két világháború közötti időszakban is Közép-Európát az egységes Európa részének tartotta. Robert Schuman közel állt a francia nemzetgyűlés magyarbarát képviselőcsoportjához, amellyel együtt 1934-ben és 1935-ben több magyar szervezet meghívására

18 A *common law* gyökereire nézve ld. R. C. VAN CAENEGEM: *The Birth of the Common Law*. New York–Cambridge, 1973.

19 Ez vonatkozik például olyan alapvető jelentőségű jogintézményre, mint a szerződés. E tekintetben ld. J. GORDLEY: *The Philosophical Origins of Modern Contract Doctrine*. Oxford, 1991.

20 A *common law* és a Közös Piac (Common Market) kapcsolatára nézve Nagy-Britannia csatlakozása előtti periódusban ld. J. T. LANG: *The Common Market and Common Law*. Chicago–London, 1966.

21 Az Európai Unióról szóló Maastrichti Szerződés 1993. november 1-i hatálybalépéséig a nyugat-európai integrációs szervezetről két elnevezéssel lehetett beszélni: szűkebben az Európai Gazdasági Közösség, illetőleg tágabban, mindhárom közösséget beleértve az Európai Közösségek terminológia volt használatos. Az Európai Közösségek egységes Tanácsának és egységes Bizottságának létrehozásáról szóló 1965. április 8-án aláírt Szerződés (*Merger Treaty*) szintén ez utóbbi megfogalmazást emelte normatív szintre.

22 Ld. H. LAUTERPACHT: *Is international law part of the law of England?* In: *Transactions of the Grotius Society*, vol. 23 (1939), 51–88.; Újra kiadva H. LAUTERPACHT: *Collected Papers*, vol. 2 (1970).; L. SCARMAN: *English Law. The New Dimension*. Hamlyn Lectures, 1974.; J. W. BRIDGE: *Community law and English Courts and Tribunals: General Principles and Preliminary Rulings*. *European Law Review*, 1976. 13. és J. DUTHEIL DE LA ROCHERE: *Le droit international fait-il partie du droit anglais? (Réflexions sur les relations entre le droit international et le droit interne au Royaume-Uni, à la lumière de l'appartenance communautaire de ce pays)* In: *Mélanges offerts à P. Reuter. Le droit international: unité et diversité*. Paris, 1981. 243–268.

23 Az újabb irodalomban Pfeiffer heidelbergi (korábban bielefeldi) professzor foglalkozik az irányelvek útján történő jogegységesítés sajátosságaival, rámutatva azokra a problémákra, amelyek az irányelvek nemzeti jogrendbe történő – gyakran késedelmes – átültetéséből származnak. Ld. T. PFEIFFER: *Richtlinien der EU und ihre Umsetzung: Umsetzungstreu und Harmonie der Richtlinienggebung mit zivilrechtlicher Dogmatik*. In: *Richtlinien der EU und ihre Umsetzung in Deutschland und Frankreich*. Baden-Baden, 2001. 9–33.

Budapestre látogatott.²⁴ Sajnos ez szinte teljeséggel ismeretlen körülmény, nemcsak Magyarországon, hanem Brüsszelben is. Fontos volna ezt a tényt, természetesen megfelelő dokumentumokkal alátámasztva, a legszélesebb európai nyilvánosság tudomására hozni.

4. Megválaszolásra váró kérdés, hogy milyen jogot is alkalmaz az Európai Közösségek Bírósága.²⁵ Egyre inkább általánosnak tekinthető az a nézet, miszerint egységes európai jogról nem beszélhetünk. Természetesen nem a kereskedelmi kapcsolatokat szabályozó jogról (nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga)²⁶ van szó, hiszen az egy egészen sajátos terület, amelynek tekintetében a globalizáció érvényesül,²⁷ tehát nem is csak az európai relációra vonatkozás az, ami szerephez jut. Nagyon csekély annak a valószínűsége, hogy mondjuk Olaszország hatályon kívül helyezi belátható időn belül az 1942-ben teljes egészében hatályba lépett Polgári Törvénykönyvét (*Codice civile*). Annak is csekély a valószínűsége, hogy Németország az újraegysíítést követően a BGB-t például 2008-ban hatályon kívül helyezi, de még ennél is kisebb a valószínűsége annak, hogy a francia *Code civil*-t, amelyet 200 éves hatálya során már többször módosítottak hatályon kívül helyezték. Ugyanez érvényesül az 1812-ben hatályba lépett Osztrák Polgári Törvénykönyv (*Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch – ABGB*) tekintetében is. Mivel ezek a polgári törvénykönyvek a nemzeti identitás részei, kicsi a valószínűsége annak, hogy egy egységes európai polgári törvénykönyv („*European Civil Code*”) jöjjön létre a közeljövőben.

Bár a kontinens országainak magánjogi kodifikációi révén a XVIII–XIX. században felszámolódt az egységes európai *ius commune*, azonban a XIX. századi nemzeti jogtudományok

kölcsönhatása révén az egyes országok kodifikációra épülő doktrínája és magánjogi *iurisdictio*ja közeledett egymáshoz. Ennek jele például az, hogy a XIX. században a német Történelmi Jogi Iskola (*Historische Rechtsschule*) illetve pandektisztika nagy hatással volt – konkrétan is kimutatható formában – a francia *Code civil* alkalmazására. A több, mint kétszáz éves múltra visszatekintő francia *Code civil*, amelynek szerkesztői Napóleon elgondolásait és instrukcióit követve az etatisztikus modellt követték, az idealisztikus hatások következtében a bírák és a jogtudósok már viszonylag korán liberális felfogásban értelmezték. Ez az új értelmezési mód nyitott kaput a német pandektisztikának. A francia jogtudományban már az 1820-as évekkel kezdődően megfigyelhető a német Történelmi Jogi Iskola erősödő hatása. Ennek következtében a történelmi módszer nagyobb szerepet kapott az egyes szakaszok értelmezésében és a hatályos jog szisztematikus feltárásában. Az új megközelítés egyik konkrét megnyilvánulási formája a francia doktrínában a XIX. század második felében gyökeret eresztett *théorie du patrimoine*. E teória alapján a római jogi *actio de in rem verso* átveszi az általános gazdagodási kereset funkcióját. A *Cour de Cassation* 1892-ből származó híres ítélete, az *arrêt Boudier* alapján nyert polgárjogot a francia ítélkezési gyakorlatban (*jurisprudence*) a fenti elmélet.²⁸

Ma már olyan bizottságok is léteznek, amelyek például az öröklési jog vagy a családi jog egységesítését tekintik feladatuknak. Ugyanakkor természetesen az egységes belső piac megteremtése és fenntartása érdekében is szükséges a jogharmonizáció. Az európai jogfejlődésben a múltban fontos szerepet játszottak és játszanak ma is a különböző, a magánjog egyes részeit egységesen szabályozni kívánó tervezetek.

24 A meghívó mszervezetek között találjuk a Gyáriparosok Országos Szövetségét (GYOSZ), az Országos Magyar Gazdasági Egyesületet (OMGE) és a Pesti Hírlapot. Ld.: HAMZA G.: *Robert Schuman, az Európa-gondolat atyja*. In: Hamza G.: „Nem akarunk csonka Európát...”. Budapest, 2002. 16 sk.

25 Az Európai Közösségek Bírósága által alkalmazott jogra nézve a régebbi irodalomból – a teljesség igénye nélkül – ld. J. DUMON: *La Cour de Justice des Communautés européennes et les juridictions des Etats membres*. *Revue Internationale de Droit Comparé* 14 (1962) 369–398. és M. LAGRANGE: *The Court of Justice as a Factor in European Integration*. *American Journal of Comparative Law*. 1966/67. 709 skk.

26 E tekintetben ld. MÁDL F.–VÉKÁS L.: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. 7. átdolgozott és bővített kiadás, Budapest, 2001.

27 A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga alapdokumentumainak hatálya, mint például a WTO-egyezmény a világ legtöbb országára kiterjednek. Más fontos szabályok, például a Bécsi Vételi Egyezmény (CISG) számos, gazdaságilag jelentős államot átfognak.

28 Ld. A. BÜRGE: *Das französische Privatrecht im 19. Jahrhundert*. In: *Zwischen Tradition und Pandektenwissenschaft, Liberalismus und Etatismus*. Frankfurt a. M., 2. Aufl., 1995. 637 skk.

Az európai polgári törvénykönyv, sőt egy, az egész világban hatályosuló polgári törvénykönyv megalkotására vonatkozóan is voltak elképzelések 1900-ban az első jogösszehasonlító világkongresszuson. A kitűnő jogtudós, Ernst Zitelmann a magánjog tekintetében egyfajta *Weltrecht*-ről, azaz vilájjogról, „világ” polgári törvénykönyv megszerkesztésének lehetőségéről írt 1900-ban. Zitelmann Jhering híres – tegyük hozzá egyetlen – tanítványa volt, aki a BGB-t is – tehát a római jog mellett az azt legalábbis formailag felváltó német magánjogot is – kitűnően ismerte. Azóta sem jött létre egy ilyen „világ” polgári törvénykönyv. Ez az elképzelés akkor is és ma is kétségtelenül inkább az álmok világába tartozik. Ugyanakkor azonban – és ez konkrétan is kimutatható a Luxembourgi Bíróság gyakorlatában – mégiscsak kimutatható valamilyen összekötő kapocs. Ha megnézzük a jogeseteket, akkor nyilvánvalóan a magánjog bizonyos intézményei, pillérei – bár sok esetben torzítva – fellelhetők a döntésekben.

Példaként hozható fel, a csalárd adós magatartásának szankcionálása. Annak ellenére, hogy az előadó bíró francia jogász volt, aki francia nyelvet használ, s így a francia terminológiát használná (bár az Unió nyelvi szabályai szerint használhatná más tagállamok hivatalos nyelvét is). Az ítélet szerzője és az ítélet végső szövege is igyekszik ezt azonban elkerülni. Az ítélet angol nyelven – legalábbis az indoklás angolul fogalmazódott – körülírja azt a fogalmat, amely tulajdonképpen francia. Érdekes módon visszatér a római jogban ismert elnevezéshez, legfőképpen azért, hogy nehogy bármelyik tagállam sértve érezze magát. Ráadásul egy korábban hozott ítéletről volt szó, amikor még csak 12 tagállama volt az Európai Közösségeknek. Rendkívül komplikált és jogilag nem is teljesen tökéletes indokolásra hivatkozik, valójában azonban a francia *Code civil*-ben ismert konstrukciójára utalva ismerteti nem tökéletes pontossággal ezt az intézményt. Viszont az indoklási rész érdeme, hogy az eredeti forráshoz nyúl vissza, és ilyen értelemben a római

jogra valamint a kánonjogra épülő *ius commune*-ra hivatkozik, ami mindegyik tagállam számára elfogadható, ugyanis nem sérti a nemzeti identitáshoz kötődést.

5. Különösen fontos a jog általános elvei jelentőségének vizsgálata, és pedig azért, mert egyes tagállamoknak egyáltalán nincs polgári törvénykönyve, mások pedig olyan kódexszel rendelkeznek, amelyek több évszázados múltra tekintenek vissza. Gondoljunk ez utóbbiak körében Svédországra, Finnországra, vagy Dániára, ahol – legalábbis formailag – hatályban vannak a XVII–XVIII. századi törvények. Dánia rendelkezik a legrégebbi formailag ma is hatályban lévő polgári törvénykönyvvel, az 1683-ból származó *Danske Lov*-val.²⁹ Svédországban már sokkal „modernebb” kódex van hatályban, és ez vonatkozik Finnországra is, hiszen akkor még Finnország Svédországnak volt a része. A svéd általános törvénykönyv (*Sveriges Rikes Lag*) valójában nem is csak polgári törvénykönyv, hanem általános, 1736 óta hatályban lévő törvénykönyv. Más kérdés, hogy milyen az évszázadok során többször is jelentősen módosították. Ezekben a törvénykönyvekben nem szerepel a jog általános elveire történő hivatkozás. Ugyanakkor több törvénykönyvben is – gondolunk a francia *Code civil*-re, az 1889-es spanyol polgári törvénykönyvre (*Código civil*), vagy az 1811-es osztrák polgári törvénykönyvre (ABGB) – hivatkoznak az általános jogelvekre. Az ABGB 7. §-ban szerepel a „*natürliche Rechtsgrundsätze*,” sajátos kifejezése, amely még ma is *interpretatio multiplex*, amely többoldalú illetve irányú értelmezés tárgya. Kérdéses, hogy mi is értendő e fogalom alatt, vagyis az, hogy ez természetjogi elveket jelent-e, vagy sem. Az általános vélemény az, hogy a jog általános elveiről van szó, és nem feltétlenül a természetjog elveiről. Az olasz polgári törvénykönyv 12. cikkelye az első, bevezető részében lehetőséget ad a bírónak, bíróságnak a jog általános elveinek az alkalmazására.

Ugyanez a helyzet a közösségi magánjog területén is, mivel a Luxembourgi Bíróság ezekre az elvekre hivatkozik.³⁰ Megteheti, hiszen

29 Az észak-európai államok kodifikációira nézve ld. HAMZA G.: *Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján.* Budapest, 2002. 84 skk. Vö. még G. RING-L. OLSEN-RING: *Einführung in das skandinavische Recht.* München, 1999. és HAMZA G.: *A magánjogfejlődés története és sajátosságai Észak-Európában.* Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nom. 42 (2005) 9-22.

30 Az Európai Közösség magánjogának sajátosságaira nézve a legújabb irodalomból ld. átfogóan G. BENACCHIO: *Az Európai Közösség Magánjoga. Polgári Jog – Kereskedelmi Jog.* Budapest, 2003.

ennek semmiféle jogi akadályja nincs.³¹ Ha a Római Szerződés előbb említett cikkelyeit vesszük figyelembe, megtehetné azt, hogy egy adott ország törvénykönyvére hivatkozik. Problematikus lenne azonban ez a hivatkozás, mert például a *Treu und Glauben* mint a német jog sajátos konstrukciója (*Generalklausel*)³², nem egészen fedi a jóhiszeműség, tehát a római jogi hagyományokra visszanyúló *bona fides* fogalmát.³³ Az Európai Bíróság hivatkozhatna a német polgári törvénykönyv valamelyik, például a 242. paragrafusára. Ezt azonban nem teszi meg, éppen a jogi neutralitás gondolatát követve, szupranacionális szemlélet alapján. Azonban, mint már láttuk, a probléma megoldásául szolgáló szabály valójában mégis csak egy adott konkrét jogrendszernek az egyik intézménye. Más kérdés, hogy ez egyben egy általános jogintézmény is, tehát ezért ily módon is lehet rá hivatkozni. Ez vonatkozik a német polgári törvénykönyv *Treu und Glauben* generálklausulájára is. Nagyobb bátorságot volna elvárható az egyes nemzeti jogrendszerekre, konkrétan polgári törvénykönyvekre való hivatkozás területén, a 2004. május 1-ig harminc bírától. (2004. május 1. után az Európai Bírósághoz és az Elsőfokú Bírósághoz [*Tribunal*] összesen 20 új bírót csatlakozott.) A két bíróság (az Európai Bíróság és az Elsőfokú Bíróság [*Tribunal*]) összesen 30 (2004. május 1-től 50) bírát számlál.

6. A jog általános elvei tekintetében az Oroszországi Föderáció Valerij D. Zorkin³⁴ elnökle

alatt működő alkotmánybírósága a 1993. december 12-én referendummal elfogadott orosz alkotmány hatálybalépéséig többek között az 1964-es orosz Polgári Törvénykönyv „deideologizált változatát” alkalmazta, annak ellenére, hogy az orosz Ptk. módosított szövege is nagyon nehezen volt alkalmazható a polgári demokratikus viszonyokra.³⁵ Ugyanis ebben az időben még a többször módosított 1977-es alkotmány volt hatályban, amely kevésbé volt alkalmazható a demokratizálódás és a piacgazdálkodás kiépítésének folyamata során. Külön kutatás tárgya lehetne, hogy milyen mértékben voltak kénytelenek 1991 és 1993 között az orosz alkotmánybíróság tagjai visszanyúlni a jog általános tételeihez. Nagyon gyakran ezeket az elveket a természetjog, *ius naturale* vagy *ius naturae* (*jesztyesztvennoje pravo*) tételeinek a köntösébe burkolták.³⁶ Hangsúlyoznunk kell ugyanakkor, hogy ezek a problémák először nem Oroszországban jelentkeztek.

Hasonló gondokkal küzdött – legalább is a nyugati országrészben – Németország is a II. világháborút követően. A törvényközpontú jogalkalmazás, a szélsőséges jogpozitivizmus a nemzetiszocialista Németországban rengeteg gonosztettnek volt a jogi alapja. A német joggyakorlat a jogi pozitívizmust próbálta meghaladni az Alaptörvény (*Grundgesetz – GG*) hatálybalépést követően. Érdekes módon nemcsak a Szövetségi Alkotmánybíróság (*Bundesverfassungsgericht*), hanem az ugyancsak

31 Az EKSZ egy esetben kifejezetten is felhívja a Bíróságot az általános jogelvek ítélezés során történő figyelembe vételére. Az EKSZ jelenlegi 288. cikk (2) bekezdése szerint „Szerződésen kívüli felelősség esetén a Közösség és a tagállamok jogában közös általános jogelveknek megfelelően megtéríti az intézményei vagy alkalmazottai által feladataik teljesítése során okozott károkat.” Ennek az az oka, hogy már 1958-ban is jelentősen eltért az egyes tagállami magánjogok kártérítési rendszere, ezért a tagállami érzékenység sértését csak ezzel a szabályozással tudták elkerülni.

32 A *Generalklausel* jó meghatározását adja Köbler: „Generalklausel ist der Rechtssatz, der nur einen allgemeinen Grundsatz aufstellt und die konkrete Bestimmung im Einzelfall den Gerichten überläßt (z. B. §§ 242, 138 BGB). Die Generalklausel steht im Gegensatz zur Enumeration. Sie verringert die Rechtssicherheit, gewährt andererseits aber in weitem Umfang die Möglichkeit der Rechtsfortbildung, was allerdings u. a. auch von Nachteil sein kann. G. KÖBLER: *Juristisches Wörterbuch. Für Studium und Ausbildung*. München, 19999.

33 A *Treu und Glauben* fogalmára nézve a legújabb hazai irodalomból ld. FÖLDI A.: *A jóhiszeműség és tisztesség elve. Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig*. In: Publicationes Instituti Iuris Romani Budapestinensis. Fasc. IX. Budapest, 2001.

34 Itt utalunk arra, hogy Zorkin a szerzője az 1980-ban kiadott, Muromcevről szóló monográfiának. Szergej Andrejevics Muromcev (1850–1910) a római jog tanára volt a moszkvai egyetemen. Muromcev emellett egészen haláláig az 1906-os Organikus Alkotmány által létrehozott politikai rendszer kimagasló alakja és formálója volt. Muromcev az Alkotmányos Demokrata Párt (Kadet Párt) vezetője volt, és az első Állami Duma elnöki tisztét is ő töltötte be. Nevéhez fűződik egy liberális alkotmánytervezet kidolgozása is.

35 Az szovjet-orosz polgári jog kodifikálására nézve ld. HAMZA G.: *Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján*. Budapest, 2002. 232s.

36 A természetjog és annak elvei jelentőségére nézve ld. az igen gazdag irodalomból H. KELSEN: *The Natural Law Doctrine Before the Tribunal of Science*. Western Political Review 2 (1949) és M. RADIN: *Natural Law and Natural Rights*. Yale Law Journal 59 (1950)

Karlsruhében működő Német Legfelső Bíróság (*Bundesgerichtshof*) hivatkozik az egyik 1959-ben hozott ítéletében természetjogra (*Naturrecht*) a szülői hatalommal (*elterliche Gewalt*) kapcsolatban felvetődő kérdés kapcsán. A Bíróság fellebbezési eljárásában született ítéletről volt szó, amikor maga az Szövetségi Alkotmánybíróság került konfliktusba a Német Legfelső Bírósággal, azon a címen, hogy az visszatért a természetjog elvéhez. Ebben a komplikált családjogi esetben a természetjogi elv azt jelentette, hogy mivel az apát tekintették családfőnek, valójában mégis csak az apát illette meg a döntő szó a gyermek nevelésében és a pályaválasztásban. Ezzel kapcsolatban fontosnak tartanék egy új érdekkutató munkát. Ezt a megközelítést azonban éppen a skandináv államokban kritizálják, mondván, hogy meghaladott. Azonban ezt mindenképpen fel kellene használni a jogszabályok, éspedig a magánjogi szabályok értelmezésénél.

A jog általános elvei alkalmazásának kérdése igen gyakran valós problémát jelent a Luxemburgi Bíróság gyakorlatában is.

A konklúzió a fentiek alapján az, hogy valamilyen szintű átfogó szabályozásra szükség van, mert nem teljesen problémamentes, sőt egyenesen vitatható a jog általános elveire, és különösen a természetjog elveire történő hivatkozás. Másrészt pedig az értelmezés kérdése is végiggondolandó. Különösen jelentős probléma a Luxemburgi Bíróság tekintetében annak a kérdése, hogy egyáltalán mit is értelmez az Európai Közösségek Bírósága.

7. Joggal vetődik fel az a kérdés, hogy valóban indokolt-e egyfajta kódex elfogadása.³⁷ Nézetünk szerint már az is hasznos, ha egy kidolgozott tervezet nem válik jogszabállyá, hanem csupán széles körben ismert tervezet marad. Történelmi perspektívában vannak olyan tervezetek, amelyek sokkal nagyobb hatá-

súak, mint az egyébként hatályba léptetett törvénykönyvek. Érvényes ez például a „magyar Eugen Huberre”, Szászy Bélára (1865–1931)³⁸, akinek az irányítása alatt született meg az 1928-as Magánjogi törvénytervezet (Mtj.). A törvénytervezet a bíróságok egészen 1960-ig, a Ptk. hatálybalépésig – hasonlóan Werbőczy Hármaskönyvéhez (*Tripartitum*) – annak ellenére alkalmazták Magyarországon, hogy formailag sosem lépett hatályba. A jogalkalmazók a tervezetre, mint *ratio scripta*-ra tekintettek, így ez tervezet a gyakorlatban mégis törvényerővel bírt.

Európai viszonylatban említhetnénk olyan tervezetet is, amelyet még olyan módon sem alkalmaztak, mint az Mtj.-t Magyarországon. Ilyen volt az 1927-es francia-olasz szerződési és kötelmi jogi törvénytervezet (*Projet de Code des Obligations et Contrats*). A tervezet rendkívül részletes volt, s csaknem 800 szakaszból állt. A legújabb kori törvényalkotók, így például az orosz Ptk. szerkesztői is figyelembe vették ennek a tervezetnek a megoldásait. Kiemelhetjük azt is, hogy korunk egyik legnagyobb kisugárzású kódexe, az új holland Ptk. kodifikációja során is tekintettel voltak a fent említett tervezetre. Ezt figyelhetjük meg például a korábbi magánjogi jogalkotások során is, így a görög polgári törvénykönyv megalkotásánál 1940-et megelőzően, vagy – szinte magától értetődően – Olaszországban az 1942-ben teljes egészében hatályba léptetett olasz polgári törvénykönyv esetében.

Ma is sok tekintetben iránymutató lehet egy formailag törvénnyé nem vált tervezet. Nem tekinthető „végzetesnek”, ha egy-egy ilyen jogegységesítésre – azaz nem csak jogharmonizációra – irányuló elképzelés végül nem válik valóra.³⁹ Jelenleg az Európai Unióban nincs olyan testület, amely elfogadhatna és hatályba léptethetne egy ilyen törvénykönyvet. Az Európai Parlament eltérően az egyes tagállamok parlamentjeitől nem tekinthető a jogszabályalkotás legfőbb szer-

37 Ld. a legújabb irodalomból T. WILHELMSSON: *Private Law in the EU: Harmonised or Fragmented Europeanisation*. European Review of Private Law 2002. 84–89.

38 Szászy Bélát a Magyar Tudományos Akadémia halála előtt néhány héttel, 1931 május 15-én levelező tagjává választotta.

39 Az európai jogharmonizáció elvi kérdéseire nézve a régebbi irodalomból ld. K. ZWEIGERT: *Grundsatzfragen der europäischen Rechtsangleichung über Schöpfung und Sicherung*. In: Vom deutschen zum europäischen Recht. In: Festschrift für H. Dölle. Hamburg 1963.

40 Szerződés egy Európai Alkotmány létrehozásáról (Tervezet) 23. cikk (1) bekezdés 3. fordulat: „Amikor jogalkotó minőségben jár el, a Miniszterek Tanácsa az Alkotmány rendelkezéseinek megfelelően megvitatja, és az Európai Parlamenttel közösen elfogadja az európai törvényeket és kerettörvényeket.” Ez a szabályozás a Miniszterek Tanácsát mintegy az Európai Parlament „felsőházává” tenné. Itt utalhatunk a jelentős német közjogi befolyásra. Az 1871-ben létrejött Német Birodalomban (*Deutsches Reich*) a parlament alsóháza a közvetlenül választott Birodalmi Gyűlés (*Reichstag*) volt, míg a felsőházban, a Szövetségi Tanácsban (*Bundesrat*) a birodalom részeit képező államok (entitások) kormányainak képviselői foglaltak helyet.

vének. Az Európai Alkotmány tervezete szerint az Európai Parlament a Miniszterek Tanácsával együtt jogosulttá válna európai törvények elfogadására.⁴⁰ Ebből következően ma még nem fogadhat el a tagállamokban érvényesülő kötelmi jogi vagy polgári jogi törvénykönyvet. Történelmi példákat említve sokáig nem volt erre lehetőség Svájcban sem. Alkotmánymódosításra volt szükség a Svájci Államszövetségben (1874) abból a célból, hogy 1881-ben megszülethessen a kötelmi jogot és kereskedelmi jogot egyaránt magában foglaló Kötelmi Jogi Törvény (*Obligationenrecht – OR*). Hasonló volt a helyzet Német Birodalomban is, ahol az 1873-ban a nemzeti liberális képviselő politikus, Eduard Lasker kezdeményezésére (*lex Lasker*) elfogadott törvény tette lehetővé a kereskedelmi jog, illetve a polgári jog központi, szövetségi szintű szabályozását, mivel korábban, 1871 és 1873 között az egyes tagállamok a hatáskörébe tartoztak a fenti törvényalkotási tárgyak.

Milyen törekvésekkel találkozunk ma? Az Európai Unió szervei, így különösen az Európai Parlament tagjai érzik a kérdés megoldatlanságát. Három határozat is született már egy európai magánjogi törvénykönyv megalkotására. Az első határozat 1989. május 26-án, a második 1994. április 27-én, a harmadik pedig 2001. november 15-én került elfogadásra.⁴¹

A parlamenti határozatokat megelőzően, ha nem is a polgári jog egész területére kiterjedően, már korábban is volt javaslat egy bizottság, a Lando-féle bizottság felállítására. A vonatkozó javaslat 1974-ből származik. Ole Lando, a koppenhágai Business School tanára kapott megbízást a szerződési jogi elvek (*Principles of European Contract Law*) kidolgozására. A Lando-bizottság esetében tehát nem egy kódex megalkotásáról, hanem princípiumok, elvek kidolgozásáról, egyfajta *Restatement*-ről van szó.⁴² Kijelölt feladatát a bizottság széles körű nemzetközi részvétellel teljesítette. A Lando-bi-

zottságban az E(G)K tagállamainak többsége képviselve volt.

Az Egyesült Királyságban 1965-ben a *Law Commissions Act*, tehát hét évvel a csatlakozás előtt állított fel a brit parlament két *Law Commission*-t, egyet Skóciára, egyet pedig Angliára és Walesre kiterjedő hatáskörrel. Az *English Law Commission* és a *Scottish Law Commission* feladata az volt, hogy a skót jogot, tehát a *civil law*-t, a római jogra épülő skót magánjogi rendszert összhangba hozzák (harmonizálják) a *common law*-val. Az *English Law Commission* egyik projektuma a szerződési jog egységesítése volt. Harvey McGregor, az oxfordi *New College* akkori *warden*-je dolgozta ki e bizottság felkérésére a Szerződési Kódex tervezetét (*Contract Code*). Az elképzelés az volt, hogy ezt a tervezetet a *Scottish Law Commission* is elfogadja. A tervezetet végül a brit parlament nem fogadta el.⁴³ Ez jó példa arra, hogy egy államon belül is milyen sok akadályba ütközik a jog egységesítése illetőleg harmonizálása. Harvey McGregor a Pavia székhellyel működő Akadémiának is tagja. Itt utalunk arra, hogy a kereskedelmi szerződések körében az UNIDROIT dolgozta ki az 1994-ben közzétett Elveket (princípiumokat – *Principles of International Commercial Contracts*), ebben az esetben tehát nem kódex formájában közelítették a kereskedelmi szabályokat.⁴⁴

8. A Paviai Akadémia (*Academie des Privatistes Européens – Accademia dei Giusprivatisti Europei*) 1992 novemberében alakult meg. Az Európai Szerződési Kódex-tervezet koncepciójának kidolgozása azonban már az Akadémia majdani tagjainak részvételével Paviában 1990. október 20–21-én tartott találkozásán sor került. A Paviai Akadémia első elnöke Alberto Trabucchi, a padovai egyetem világhírű professzora volt. Trabucchi halálát követően André Tunc vette át egészen haláláig az Akadémia elnöki tisztségét. A szervezet jelenlegi elnöke José Luis de los Mozos, a Valladolidi Egyetem professor emeritusa, a spa-

41 Ld. EC OJ C 158.400 of the European Parliament of the European Union (EU), adopted on May 26, 1989; EC OJ C 205.518, May 6, 1994 és EC OJ C 255.1, November 15, 2001.

42 Ld. O. LANDO–H. BEALE (eds): *Principles of European Contract Law – Parts I and II*. 2000. A *Principles of European Contract Law* harmadik, befejező, 1997 és 2002 között szerkesztett része 2003-ban jelent meg. Ld.: O. LANDO–A. PRÜHM–R. ZIMMERMANN (eds): *Principles of European Contract Law – Part III*. 2003. E részre nézve ld.: R. ZIMMERMANN: *Die „Principles of European Contract Law“, Teil III*. *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht* 11 (2003) 707–713.

43 Ld. P. STEIN: *Preface*. In: *Code Européen des Contrats*. Avant-projet. Livre premier. Milano, 2002. XLVIII.

44 Az „elvek„ (*Principles*) szintjén történő harmonizálásra illetve jogegységesítésre nézve ld. T. PFEIFFER: *The ALI/UNIDROIT Project: Are Principles Sufficient, Without the Rules?* *Uniform Law Review – Revue de Droit Uniforme* 6 (2001) 1015–1033.

nyol Alkotmánybíróság (*Tribunal Constitucio-
nal*) nyugalmazott bírása. Az Akadémia feladatá-
nak azt tekinti, hogy az 1942-es olasz polgári tör-
vénykönyv negyedik, kötelmi jogi szabályokat
tartalmazó könyve és a fentebb említett, Harvey
McGregor által szerkesztett *Contract Code* alap-
ján dolgozzon ki egy egységes tervezetet. Az
olasz polgári törvénykönyv negyedik könyvének
szabályozása maga is kompromisszum a német
és a francia (latin), továbbá a korábbi olasz
magánjogi hagyományok között. Erre tekintettel
elfogadható a tagállamok többsége, legalábbis az
európai kontinensen található tagállamok többsé-
ge számára. Eddig már elkészült a tervezet 173
szakaszból álló Általános Része. Jelenleg az Aka-
démia tagjai az egyes szerződéseket szabályozó
Különös Részen dolgoznak.

Az Akadémia működése során arra töreke-
dett, hogy tervezete minden résztvevő számára
elfogadható legyen. A kötelmi jogi tervezetnek
nincsen pandektista értelemben vett általános
része.⁴⁵ Ebből következően a tervezet szerkesztői
elvetették az absztrakt jogügylet (*Rechtsges-
chäft*) tanának felvételét a kódexbe.⁴⁶ Ugyancsak
nem szerepel a *consideration* doktrína sem, ami
a *common law* művelői részéről jelent készséget
a kompromisszumra. A kódextervezet szerkesz-
tői a fogalmi jogtudomány (*Begriffsjurispru-
denz*)⁴⁷ megközelítésmódját – ellentétben a *BGB*
szerkesztőivel – határozottan elvetették.

Nem egy teljes Ptk.-ról van szó. Igaz, hogy
már háromszor is hozott határozatot az Európai
Parlament a *European Civil Code*, azaz az Euró-
pai Polgári Törvénykönyv létrehozásáról. A
Paviai Akadémia tagjai nem tervezik az öröklési
jog, a családjog, valamint a polgári jog általános
részének kidolgozását. Ha azt egy hagyományos
struktúrájú polgári törvénykönyvet veszünk ala-
pul, akkor Európában az még tervezet formájá-
ban sem áll rendelkezésre. Részben elkészült, és
nem csak elveket tartalmaz a Paviai Akadémia

tervezete. Lényegesnek tartjuk azt, hogy az Aka-
demiában valamennyi jelenlegi EU-tagállam kép-
viselve van, így a *common law*-országok (Ír-
ország és Anglia) éppúgy, mint a kontinens államai.
Az Akadémia alelnöke annak alapításától kezdve
a a romanista Peter Stein is. A *common law*-or-
szágokat képviseli illetve képviselte még többek
között Jack Beatson, cambridge-i professzor, a
néhai Peter Birks, oxfordi professzor, Lord Brow-
ne-Wilkinson, a *House of Lords* elnökbírása, Iain
Glidewell, felsőbíró, Anthony Jolowicz, cambrid-
ge-i professzor, Garreth Jones, oxfordi professzor,
Paul O'Higgins, dublini professzor, John Spen-
cer, cambridge-i professzor, Thomas Glyn Wat-
kin, cardiffi professzor, és Lord Woolf, Lord Chi-
ef Justice of England. Mind a 15 tagállam, ha még
Skóciát is idevesszük, akkor tulajdonképpen
mind a 16 önálló jogrendszerrel rendelkező enti-
tás tagja ennek a rendkívül intenzív munkát vég-
ző bizottságnak. Giuseppe Gandolfi professzor –
a bizottság koordinátora – nagyon reménykedik
abban, hogy előbb-utóbb, az intézményi reformot
követően az Európai Parlament el fogja fogadni a
kötelmi jogi tervezetet. Ennek valószínűsége pil-
lanatnyilag nem nagy, mindenesetre az tény,
hogy részben elkészült.

Vannak a a politika oldaláról is támogatott
kísérletek a jogegységesítés (nem jogharmonizá-
ció!) terén, s ezek ma is folynak.⁴⁸ Vannak Euró-
pára korlátozódó magánkezdeményezések, kér-
dés, hogy ezek milyen mértékben nyernek majd
elfogadást.⁴⁹

9. A kodifikációs jelenségek mellett azonban
az egyes tagállamokban megfigyelhetők bizo-
nyos dekodifikációs törekvések, amelyek külö-
nösen Olaszországban mutatkoznak erősnek.
Natalino Irti, második kiadásban megjelent
L'età della decodificazione (A dekodifikáció
korszaka) című munkájában tagadja a jogrend-
szer kodifikációjának szükségességét. Ez a ten-
dencia a magánjog területére is vonatkozik.

45 Az általános rész pandektista fogalmát illetően ld. FÖLDI A.–HAMZA G.: *A római jog története és intéstitúciói*. 11. átdolg. és bőv. kiadás, Budapest, 2006. 6sk.

46 Ld. LORD WOOLF: *Introductory Remarks*. In: *Code Européen des Contrats. Avant-projet. Livre premier*. Milano, 2002. XXXIX.

47 A fogalmi jogtudomány tekintetében ld. G. HAMZA: *Die Entwicklung des Privatrechts auf römischrechtlicher Grundlage unter besonderer Berücksichtigung der Rechtsentwicklung in Deutschland, Österreich, der Schweiz und Ungarn*. Budapest, 2002. 81skk.

48 Az európai magánjog egységesítésével foglalkozó különböző, részben magánkezdeményezésre létrejött és működő bizottságok tevékenységére nézve összefoglalóan ld. W. WURMNEST: *Common Core, Grundregeln, Kodifikationssentwürfe, Acquis-Grundsätze – Ansätze internationaler Wissenschaftlergruppen zur Privatrechtsvereinheitlichung in Europa*. Zeitschrift für Europäisches Privatrecht 11 (2003) 714–744.

49 A jogegységesítésre nézve a magánjog területén ld. *Diritto privato europeo I–II*. A cura N. Lipari. Padova, 1997. 21 skk.

Tanulságos utalni az Amerikai Egyesült Államok jogegységesítést illetve harmonizációt szolgáló „kodifikációs” tapasztalatára. Ebben a vonatkozásban említjük a *Uniform Commercial Code*-ot (UCC), amely tulajdonképpen csak jogi konszolidációt jelent. A UCC – bár azt a bíróság kétségtelenül alkalmazza – formailag nem tekinthető kódexnek. A föderatív struktúrával rendelkező Egyesült Államoknak, nem kétséges a szuverenitása, szemben az Európai Unióval, ami nem tekinthető államnak. Amennyiben az USA képes úgy működni, hogy nincs egységes nemzeti polgári törvénykönyve, akkor ez miért ne volna perspektivikusan is lehetséges az Európai Unióban.

Hivatkozhatunk egy az európai *ius commune* hagyományain alapuló, de Európán kívüli államra is, amelynek helyzete több vonatkozásban is összevethető az Európai Unióéval. Ez az ország Mexikó, amelynek összesen 32 polgári törvénykönyve van. Ugyanis a 29 (tag)államnak, a két régióknak és magának a szövetségi kerületi (*Distrito Federal*) jogállást élvező Mexikóvárosnak külön polgári jogi kódexe (*código civil*) van. Ezek a polgári törvénykönyvek nem teljesen azonosak, bár jelentős hasonlóság mutatható ki közöttük. A joggyakorlat is eltér a 32 szövetségi állam illetve szövetségi terület tekintetében annak ellenére, hogy egy országról van szó. Mexikó mára már több nemzetközi közösségnek is tagja, így például az OECD-nek (*Organisation of Economic and Commercial Development*) és a NAFTA-nak (*North American Free Trade Association*). Ebben az USA-tól eltérő hagyományokkal rendelkező országban is 32 polgári tör-

vénykönyv van hatályban. Ha az Európai Unió 15 (2004. május 1-jétől 25) tagállamának nincs ennyi polgári törvénykönyve, akkor ebben az összefüggésben feltehetnénk azt a kérdést, hogy miért volna feltétlenül szükséges az európai polgári törvénykönyv elfogadása?

10. Mindezen körülmények az Európai Közösségek Bíróságának helyzetét nem könnyítik meg.⁵⁰ Kérdéses, és jelentős részben a bíraktól, valamint még nagyobb mértékben a bíróság elnökének jogi kultúrájától függ, hogy végül is milyen mértékben kerül sor a jog úgynevezett általános elveinek (*General principles of law*) alkalmazására. Az is sokban függ a fentiektől, hogy mely elvekre hivatkozik a jelenleg 15 (2004. május 1-jétől 25) bírói testület. Az azonban kétségtelen, hogy a jogegységesítés tendenciája több úton keresztül – elég, ha római jogra, a jogtörténetre, a jogfilozófiára és a jogösszehasonlításra gondolunk⁵¹ – érvényesül.⁵² Az Európai Közösségek Bírósága részéről a magatartás egyértelműen konciliánsnak tekinthető, ami a kompromisszumok elfogadása irányában hat.⁵³ Ez a megközelítés kivételes tekintélyt biztosít a Luxembourgi Bíróságnak.⁵⁴ A Bíróság tekintélyét, legitimitását nézetünk szerint méginkább növelné a tagállamok jogrendszerének integráló, a konvergencia tendenciáira fokozottabb mértékben történő juriszdikciója. Ennek révén a Luxemburgi Bíróság által hozott, tendenciaszerűen a politikumtól független döntések (*case law*) – mint erre a Bíróság 2003. októberében megválasztott új elnöke, Vassziliosz Szkourisz joggal utal – komoly hozzájárulást jelenthetnek az európai integráció irányában.

50 A közösségi jog értelmezésével kapcsolatosan ld. M. ZULEEG: *Die Auslegung des europäischen Gemeinschaftsrechts*. 4 Europarecht 1969. 97–108.

51 A jogösszehasonlítás mint általános értelmezési módszer jelentőségére nézve ld. K. ZWEIGERT: *Die Rechtsvergleichung als universale Interpretationsmethode*. *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht* 15 (1949–50) 50 skk. A jogösszehasonlítás szerepére nézve a jogban az újabb irodalomból ld. E. JAYME: *Rechtsvergleichung und Fortschrittsidee*. In: *Österreichs Stellung heute in Europarecht, IPR und Rechtsvergleichung*. (F. Schwind ed.), Wien, 1989. 175 skk. és UÓ.: *Osservazioni per una teoria postmoderna della comparazione giuridica*. *Rivista di diritto civile* 1997. 813 skk.

52 A római jognak a jogösszehasonlításban betöltött alapvető szerepére nézve ma is érvényes Roscoe Pound megállapítása: „When one thinks of comparative law, he must think first of Roman law. In the common-law world we must compare not merely institutions and precepts and doctrines but traditional technique and received ideals of our own law with those of the modern Roman law and the codes based upon it. But to understand the institutions and precepts and doctrines and technique of the countries of Continental Europe deriving the law therefrom we must know the Roman law upon which they are based and to which they are related by a continuous development of the Corpus Juris since the twelfth century. R. POUND: *Introduction*. In: L. Wenger: *Institutes of the Roman Law of Civil Procedure*. Revised ed. Translated by O. H. Fisk. With an Introduction by Roscoe Pound, New York, 1940. X.

53 A Luxembourgi Bíróság magánjogi ítélezési gyakorlatára nézve ld. M. KLAUER: *Die Europäisierung des Privatrechts. Der EuGH als Zivilrichter*. Baden-Baden, 1998.

54 Számos euroszeptikus emiatt a Luxembourgi Bíróságot a „brüsszeli despota” (ti. a Bizottság) legjelentősebb „fegyverhordozójának” tekinti.

11. Az Európai Közösségek Bírósága döntő szerepet tölt és tölthet be a jövőben a *Ius Europaeum* kialakításában. Ennek azonban előfeltétele az integráló jellegű juriszdikció, aminek feltétele, hogy a bírák a közös jogi hagyományokat ítélezésük során következetesen figyelembe vegyék. Európa közös jogi tradíciói alapulvételének szükségességére már a XVII. század második felében rámutatott a neves jogtudós, Heinrich von Cocceji (1644–1719). Cocceji, akinek nevéhez fűződik Poroszország joga kodifikálásának megkezdése (*Corpus iuris Fridericiani*) a római jog alapján történő kódex szerkesztés szükségességére. A *Laudatio de progressu iuris europaei*

(1673) című mindmáig sajnós csak kevés figyelemre méltatott *oratio*-jában hangsúlyozta a római jog – tehát az egyetemes érvényű jog – figyelembevételének szükségességét a nemzeti jog kodifikációjánál. A juriszdikció „európaizálódása” nézete szerint feltételezi a nemzeti jogrendszerek közeledését, azaz a még megalkotásra váró kódexek „európaizálását”. Heinrich von Cocceji ideája ma is aktuális és követendő.

A történeti vonatkozások figyelembe vételével ilyen áttekintést lehet adni az Európai Közösségek Bírósága valamint az egyes tagállamok jogi kultúrájának, hagyományainak összefüggéseiről.

